

Felelősség

DUJ DZSÉNE ONLINE

Hatalom és felelősség – avagy mire való a kutatás?

Heltai János Imre

Ez az írás azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mire való ez a kutatás, amit Tiszavasváriban csinálunk, egyáltalán, mi a szociolingvisztikai kutatás célja. Erre a rövid válasz nagyon egyszerű: az emberek egymáshoz való viszonyának javítása, az emberiség szolgálata (Oliver–Dovchin 2024: 34). Az emberiséget akkor szolgáljuk, ha hozzájárulunk ahhoz, hogy minél több ember éljen jól, és minél kevesebb éljen rosszul. De ezen nem azt értjük elsősorban, hogy mennyi pénzünk van, tehát az anyagi körülményeket, hanem az élet egész minőségét. Azt, hogy az embereknek mire van tehetségük, szabadságuk, mire vannak lehetőségeik. A keresztyén tanítás szerint például akkor él jól az ember, ha engedelmes a Jóistennek és szeretettel fordul felebarátai felé. A szociolingvisztika nyelvén valami olyasmit mondhatunk, hogy a jó élet, tehát az életminőség az embereket körülvevő hatalmi és felelősségi viszonyok függvénye. A hatalom kifejezést nem olyan értelemben használom, mintha az valami eredendően rossz dolog lenne, inkább azt jelenti itt, hogy valakinek lehetősége, képessége van rá, hogy embertársaira hatással legyen. A hatalommal felelősség is jár. Például mondhatjuk, hogy hatalmunkban áll jót tenni, vagy például a szülőknek a hatalommal együtt felelősség is jut, amikor gyerekeiket nevelik.

Csak hogy a hatalommal vissza lehet élni, ha a felelősség a másikért nem kapcsolódik hozzá. A mai szociolingvisztikában sokat és szívesen idézett filozófus, Emmanuel Levinas (2006[1972]) szerint akkor válhatunk etikus

emberré, ha arra törekszünk, hogy „meglássuk” az alapvetően megismerhetetlen másik ember arcát, és ezáltal, sérülékenységet felismerve, felelősséget érezzünk iránta. A magyar filozófus, Karácsony Sándor is azt hangsúlyozza, hogy a kulcs az, hogy a másik ember autonómiáját tiszteletben tartsuk, és ez csak a másik felé fordulásban történhet meg (1938[2010]). A hatalmat, amit birtokolunk, úgy kell gyakorolni, hogy ne éljünk vissza vele, azaz azokat, akik egy vagy más szempontból kiszolgáltatottak (például idősek, szegények, nálunk kevésbé képzettek stb.), ne bántsuk, hanem védjük. Szépen megvilágítja ezt Karácsony gondolata az egyenjogúság és az egyenrangúság közti különbségről, amit bár a nevelés kapcsán fogalmaz meg, de minden emberi viszonyban értelmezhető.

„Nem velünk egyenrangú fél a gyermek, hanem velünk egyenjogú fél. Nem tökéletlen és fejletlen felnőtt, hanem fejlett, tehát tökéletes kisgyerek, növvő gyerek, serdülő és adolescens. Teljes joga és tökéletes autonómiája van a kisgyerek, növvő gyerek, serdülő és adolescens életre. Egyetlen felnőttnek sincs joga többé diktatórikusan ráoktrojálni a maga felnőtt életét” (Karácsony 2011[1945]: 31).

A rang itt társadalmi státuszt, azaz a társas világban elfoglalt helyünket jelenti. Fontos, hogy a rang nem kiérdemelhető, hanem érdemeinktől független állapotot jelöl. Az adolescens szó jelentése ’növekvő, felnövő’, a kamaszok adolescensek. Az adolescensek tehát nem egyenrangúak, de egyenjogúak a felnőttekkel. Ugyanígy, nem lehet mindenki mérnök, sem orvos, de az elvárható, hogy a mérnök és az orvos is tartsa tiszteletben a másik jogait, például szépen beszéljen a másik emberrel, aki kevésbé jómódú vagy kevésbé iskolázott, mint ő. Ez az egyenrangú-egyenjogú megkülönböztetés azokban az esetekben érvényes, amikor a tanár-diák viszonyhoz hasonlóan a magasabb „ranghoz” felelősség is társul. Az orvosé a beteg irányában, a szülőé a gyermek irányában, a társadalmilag több hatalommal rendelkező emberé (például a közmunkaprogram vezetőjéé) a kevesebb hatalommal rendelkező (például a közmunkások) irányában. Egyéb esetekben, mikor egyformán felelősek vagyunk egymásért, nemcsak egyenjogú, hanem egyenrangú is a két fél (például egy cigány

és egy nem cigány ember vagy egy férfi és egy nő viszonyrendszerében). A társas gyakorlatok akkor mennek félre, amikor az egyik fél ráoktrojál, azaz rákényszerít, ráerőszakol valamit a másik félre, nem vállal felelősséget a saját rangjáért és a másik emberért. A hatalommal való felelőtlen visszaélés következményei meghatározók sok ember életében. Hatással van ez például sokak önértékelésére, hogy milyen tapasztalatokat szerez azzal kapcsolatban, hogy hogyan beszél vele az orvos vagy a tanár, vagy más, hatalmi pozícióban lévő ember. De ugyanez társadalmi szinten is érzékelhető probléma: hogyan beszélnek az iskolázott polgártársaink a kevésbé iskolázott polgártársainkkal, vagy éppen róluk. A szociolingvisztika a szó erejével gyakorolt hatalmi viszonyokat tárja fel. Segítségével nemcsak feltárhatók a visszaélések, hanem közös akarat esetén meg is változtathatók azok a gyakorlatok, amelyek nem a másik autonómiájának tiszteletben tartásán alapulnak. Ezért dolgozunk ebben a szerkesztőségben.

Hivatkozások:

Karácsony Sándor 2010 (1936). Magyar nyelvten társaslélektani alapon. Széphalom. Budapest.

Karácsony Sándor 2011 (1945). A magyar demokrácia. Széphalom. Budapest.

Levinas, Emmanuel 2006 (1972). Humanism of the other (Nidra Poller Trans). University of Illinois Press.

Oliver, Rhonda – Sender Dovchin 2024. Recognising the human in humanities [Australian Review of Applied Linguistics]. International Journal of the Sociology of Language 289–290. 33–37. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2024-0049>